

Розділ: Юридична психологія

УДК: 159.953

Вивчення агресії за проективним тестом Руки (вітчизняна модифікація)

І. О. Зуєв
zuev_ia@ukr.net

В роботі досліджено відмінності в агресії між молодими злочинцями та школярами старшого підліткового та юнацького віку. Виявлено, що в неповнолітніх злочинців значно вища агресія за всіма діагностичними показниками, особливо: агресія, афектація, залежність. Молоді засуджені значно агресивніші по відношенню до інших, вони налаштовані більш ворожо до оточуючих і схильні до деструктивної поведінки. Конфліктні ситуації викликають в них більш інтенсивні негативні емоції. Також вони більш сильно переживають почуття психологічної залежності від інших, що може бути однією з причин їхньої агресії. Разом із тим не виявлено суттєвих відмінностей у агресії серед старшокласників за гендерною ознакою. Проективна методика тест Руки дозволяє виявляти і прогнозувати агресивну асоціальну поведінку в молодих людей.

Ключові слова: агресивність, прояви агресивності, проективний тест, старшокласники, засуджені підлітки.

В работе исследованы отличия в агрессии между молодыми преступниками и школьниками старшего подросткового и юношеского возраста. Выявлено, что у несовершеннолетних преступников значительно выше агрессия по всем диагностическим показателям, особенно: агрессия, аффектация, зависимость. Молодые заключенные значительно агрессивнее, они настроены более враждебно к другим людям, склонны к деструктивному поведению. Конфликтные ситуации вызывают у них более интенсивные негативные эмоции. Также они сильнее переживают психологическую зависимость от других, что может быть одной из причин их агрессии. Вместе с тем не выявлено существенных различий в агрессии у старшекласников по гендерному признаку. Проективная методика тест Руки позволяет выявлять и прогнозировать агрессивное асоциальное поведение у молодых людей.

Ключевые слова: агрессивность, проявления агрессивности, проективный тест, старшекласники, осужденные подростки.

We studied the differences in aggression between criminals and high school adolescent and young women. Revealed that juvenile offenders is much higher aggression in all diagnostic indicators, especially: aggression, affectation, dependence. Young prisoners much more aggressive, they are more hostile to other people, prone to destructive behavior. Conflict situations cause them more intense negative emotions. They also feel more psychological dependence on others, which may be one reason for their aggression. However, no significant differences in aggression among school students by gender. Projective test methodology Hands can detect and predict aggressive antisocial behaviour in young people.

Key words: aggressive, acts of aggression, projective test, high school students, teenage criminals.

Постановка проблеми. В сучасних умовах агресія є, на жаль, однією з характерних ознак спілкування між людьми в соціумі та психологічною властивістю, яка набирає все більшої ваги в структурі особистості індивіда. Тому не дивно, що агресивна поведінка, агресивність як риса характеру – привертають все більшу увагу дослідників-психологів.

Питання виявлення, оцінки, відстеження агресії індивідів тісно пов'язані з проблемою достовірності результатів її вивчення. Зокрема, у багатьох дослідників використання опитувальників у діагностиці схильності до агресії викликає сумнів на предмет їхньої валідності та надійності. Тому залишаються питання щодо адекватності використання того чи іншого діагностичного інструментарію у виявленні агресії.

В цьому дослідженні вивчені можливості проективної діагностичної методики тест Руки Е. Вагнера (вітчизняна модифікація) щодо виявлення відмінностей та диференціювання індивідів з виразною агресивною поведінкою – засуджених юнаків й старших підлітків у порівнянні з їхніми однолітками-школярами.

Теоретичний огляд. Вивчення агресії в психології відбувається давно й достатньо плідно. Агресією зазвичай називають дії, що наносять людині певний збиток: моральний, матеріальний або фізичний. До агресії відносять різні форми поведінки – від жартів, пліток, до відверто деструктивних й небезпечних для здоров'я і життя [4].

Агресія виступає одним із регуляторів поведінки людини. Деякі дослідники вважають схильність до агресивної поведінки значною мірою уродженою, але при цьому визнають поступовий розвиток вміння керувати своїми емоціями в процесі соціалізації – як шлях стримування агресії [1,2].

У вітчизняній психології велика увага приділяється соціальній ситуації розвитку, яка визначає умови формування в дитини агресивності. Спрямованість виховання й навчання визначають засвоєння певних агресивних форм поведінки [3,7].

Відомо, що агресія є одним із захисних механізмів людини, за допомогою якого людина намагається якось «скинути» з себе негативні емоції, які становлять загрозу емоційному стану та взагалі психологічному благополуччю [1].

Необхідно відмітити, що особливу значущість набуває дослідження агресивної поведінки в підлітковому і юнацькому віці. В даному дослідженні вивчається агресія саме старших підлітків юнаків. Відомо, що саме на цьому віковому етапі найбільш вираженим стає негативізм, спостерігається зростання фізичної і вербальної агресії, в той час як непрямая агресивність, хоч і зростає в порівнянні з молодшим підлітковим віком, все ж таки відносно менш виражена. Поступово проявлення агресивної поведінки формує в молодих людей агресивність як рису характеру.

Актуальність дослідження полягає в тому, що в наш час постійно загострюється проблема зростання підліткової агресивності і злочинності, що веде до негативних соціальних наслідків.

Також спробивчення та інтерпретації агресивних дій молодих людей утруднюються тим, що як у прикладному аспекті, так і в багатьох теоретичних концепціях явище агресії має суперечливі трактування.

Виходячи з того, що розвиток дитини здійснюється в діяльності, а підліток прагне до твердження себе, своєї позиції, як дорослий, то профілактика та запобігання агресії може полягати у включенні підлітка, юнака в таку діяльність, яка лежить у сфері інтересів дорослих, але в той же час створює можливості підлітку, юнаку реалізувати і затвердити себе в соціумі як дорослій людині [7].

У старшому підлітковому віці (14-16 років) спостерігається зіставлення підлітком своїх особистісних особливостей, форм поведінки з певними нормами, прийнятими в референтних групах. При цьому найбільш характерною стає вербальна агресія, агресивність фізична і непрямая підвищуються неістотно, також як і рівень негативізму [2].

Агресивні дії можуть бути зумовлені різними факторами і входить в структуру різних типів девіантної поведінки. В дослідженнях зазвичай виділяють такі фактори: сімейне виховання, фрустрацію, моделі агресивної поведінки однолітків, героїв фільмів, комп'ютерних ігор тощо. Розвиток агресивності визначають й певні риси характеру: роздратованість, невтриманість, тривожність тощо.

Дослідники стверджують, що агресивна поведінка більш характерна для хлопчиків, ніж для дівчаток. Відомо, що хлопчики більш чутливі до дії як фізичних, так і психічних факторів. Тому серед них частіше виникають девіантна, делінквентна поведінка, психічні порушення [1].

В дослідженні Семенюк Л.М. виявлено, що у підлітковому віці найбільш вираженими стають такі індексатори агресивності: вербальна, фізична та непрямая агресія. Підлітки проявляють агресію через використання фізичної сили проти іншої людини або групи людей. Високий показник вербальної агресії свідчить про намагання проявляти агресію у негативних почуттях через словесні реакції. Разом із тим такі показники агресивності, як негативізм, підозрілість та образа серед підлітків менш виражені. Загалом рівень агресивності у хлопців вищий ніж у дівчат, а також має більш широкий діапазон вираження. Але рівень підозрілості та образи у дівчат дещо вищий ніж у хлопчиків. Негативний мікроклімат, що має місце в багатьох сім'ях, обумовлює виникнення фізичної та вербальної агресії, грубості, прагнення робити все на зло, веде до агресивності і руйнівних дій [6].

А. Басс і А. Дарки [1,2] розрізняють агресію й ворожість та виділяють прояви агресії та ворожості: фізична агресія, непрямая агресія, роздратованість, негативізм, образа, підозра, вербальна агресія, почуття провини. Згідно цьому підходу створено проєктивну методику – тест Руки, яка є однією з відомих в психології за цією тематикою.

Одна з причин актуальності нашої теми полягає в тому, що в психології досі бракує свідчень про міру відповідності проєктивних методик завданням вивчення схильності до агресії, агресивності.

Мета статті: дослідити відмінності у показниках агресії між неповнолітніми засудженими та їхніми однолітками-школярами як виявлення релевантності тесту Руки визначенню ступеню агресії.

Виклад основного матеріалу. В дослідженні використано проєктивний тест руки Е. Вагнера (вітчизняна модифікація Максименко С. Д. та інші) [5]. За процедурою цієї модифікації випробувані обирали лише одну відповідь на кожен стимульний матеріал.

Вибірку випробуваних склали 2 групи однолітків (старших підлітків та юнаків у віці від 14 до 18 років). Першу групу склали неповнолітні засуджені – вихованці Куряжської виправної колонії у кількості 214 чоловік («засуджені»). Другу групу склали учні старших класів (з 8 по 11 клас) школи № 4 м. Первомайська Харківської області у кількості 93 чоловік «школярі». Всі випробувані – чоловічої статі. Для порівняння також були використані результати діагностики однолітків – дівчат, однокласників групи «школярі».

Слід зазначити, що всі неповнолітні засуджені позбавлені волі за скоєння тяжких злочинів, тобто для них є характерним прояви агресії з великою інтенсивністю, при цьому їхня поведінка представляє певну загрозу життю і здоров'ю інших громадян у суспільстві. В той же час школярів другої групи випробуваних на нашу думку можна вважати типовими щодо їхньої поведінки в соціумі як індивідів даної вікової категорії. Тим самим дві групи випробуваних різнилися за фактором ступінь антисоціального прояву агресії молодими людьми, яка підтверджена фактами відповідної поведінки (тяжкі злочини). Це дозволяє дослідити діагностичні можливості Тесту Руки щодо виявлення рівня виразності агресії за певними показниками (тестовими шкалами).

Ми очікували, що в групі неповнолітніх засуджених рівень агресії буде вищий порівняно з групою школярів, але ступінь відмінностей буде різнитися в залежності від конкретних діагностичних показників.

Для того, щоб порівняти результати діагностики агресії за тестовими шкалами між групами випробуваних, отримані дані були виражені у середніх балах – для 6 перших, найбільш важливих тестових шкал за проєктивною методикою тест Руки. Ці дані містяться у табл. 1.

Таблиця 1

Порівняння результатів двох груп випробуваних за проєктивною методикою «Рука» (у середніх балах)

випробу-вані	Шкали					
	Агресія	Директи-вність	Страх	Афектація	Комуні-кація	Залеж-ність
засуджені	2,06	1,71	1,93	2,00	2,03	1,01
школярі	0,99	1,1	1,2	0,92	1,33	0,59

За середніми тестовими балами помітні значні відмінності між групами за всіма діагностичними показниками.

Найбільш виразна різниця в результатах між групами за шкалами «директивність» та «афектація», що міститься у рис. 1. За цими шкалами в цілому в «засуджених» агресія більш ніж удвічі переважає в порівнянні з «школярами».

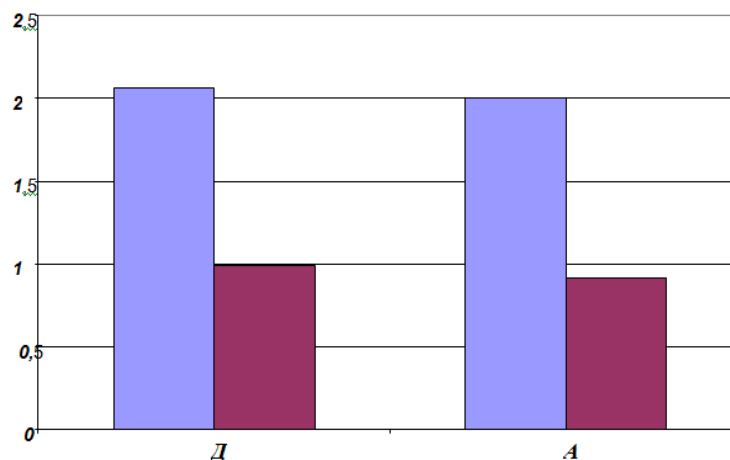

Рисунок 1 – Порівняння показників агресії: Д – директивність, А – афектація (лівий стовпчик – засуджені, правий – школярі)

Тим самим «засуджені» значно агресивніші по відношенню до інших, вони налаштовані більш ворожо до оточуючих і схильні до деструктивної поведінки. Конфліктні ситуації викликають в них більш інтенсивні негативні емоції, що можуть дійти до афекту. Також вони більш сильно переживають почуття психологічної залежності від інших – що вірогідно виступає однією з причин їхньої агресії.

Відомості про статистичну значимість відмінностей міститься у табл.2. Виявлено відмінності за всіма діагностичними показниками.

«Засуджені» в дещо меншій мірі, але все ж відрізняються від «школярів» схильністю до директивних, авторитарних стилів поведінки, а також інтенсивними страхами за різним приводом.

Разом із тим для «засуджених» характерне більш гостре переживання спілкування, його значення в системі відносин з іншими.

Таблиця 2

Результати визначення відмінностей між групами

N з/п	Діагностичні шкали	t
1.	Агресія	5,89**
2.	Директивність	2,93*
3.	Страх	2,78*
4.	Афектація	5,34**
5.	Комунікація	3,07*
6.	Залежність	5,63**

відмінності значущі при $p \leq 0,05$; ** - при $p \leq 0,01$.

Для різнобічного порівняння випробуваних і аналізу групи «школярі» були вивчені відмінності за показниками агресії між школярами різної статі – хлопцями (група «школярі») та дівчатами (однолітки «школярів»). Результати містяться в табл. 3.

Таблиця 3

Результати визначення відмінностей між хлопцями та дівчатами

N з/п	Діагностичні шкали	t
1.	Агресія	1,16
2.	Директивність	2,42*
3.	Страх	1,71
4.	Афектація	1,42
5.	Комунікація	1,25
6.	Залежність	0,49

* - відмінності значущі при $p \leq 0,05$;

Значимих відмінностей за гендерною ознакою не виявлено за винятком показника «директивність» (в дівчат вища). Хоча за більшістю показників агресія в хлопців дещо вище, ці відмінності не суттєві. Щодо «директивності» вірогідно дівчата загалом традиційно мають більш високий шкільний статус,

тому більш схильні до «командування», психологічного тиску на інших. Але загалом не можна стверджувати, що агресія більш виразна в хлопців чи в дівчат.

Висновки. Порівняння хлопців-старшокласників: а) з однолітками – злочинцями виявило суттєві відмінності; б) з дівчатами не виявило відмінностей. Це свідчить про діагностичні можливості даного тесту з виявлення агресії.

Загалом проективний тест проявив значні відмінності в різних проявах агресії між групами випробуваних. «Засуджені» більш агресивно відносяться до інших за різними показниками агресії, з більшою емоційною інтенсивністю, що проявляється в їхньому спілкуванні та вірогідно веде до протиправних дій. Вони афектовані, директивні, переживають страх. Також вони залежні, ворожо налаштовані до комунікації. Можна стверджувати, що проективний тест Руки дозволяє виявляти індивідів з дійсно підвищеною агресією, чия поведінка несе певну загрозу суспільству.

Таким чином за нашими даними вітчизняна модифікація проективного тесту Руки проявила свої достатні діагностичні можливості для вирішення завдання виявлення агресії у молодих людей підліткового та юнацького віку чоловічої статі.

Література

1. Бэрон Р. Агрессия / Р. Бэрон, Д. Ричардсон. – СПб: Питер, 1998. – 336 с.
2. Бандура А. Подростковая агрессия. Изучение влияния воспитания и семейных отношений / А. Бандура, Р. Уолтерс. – М.: Апрель-Пресс, Изд-во ЭКСМО-Пресс, 1999 – 512 с.
3. Выготский Л.С. Педология подростка // Собр. соч.: в 6 т. / Л.С. Выготский. – М., 1984. т. 4.
4. Креч Д. Нравственность, агрессия, справедливость // Элементы психологии / Д. Креч, Р. Кратфилд, И. Ливсон. – М.: Мир, 1992. – 247 с.
5. Максименко С.Д., Кокун О.М., Тополов Е.В. Модифікація методики дослідження агресивності людини «тест руки» (hand test) // Практична психологія та соціальна робота, 2011. № 2. С. 16-22.
6. Семенюк Л.М. Психологические особенности агрессивного поведения подростков в условиях его коррекции / Л.М. Семенюк. – М.: 1996. – 96 с.
7. Фельдштейн Д.И. Психология взросления: избранные труды / Д.И. Фельдштейн. – М.: Флинта, 1999. – 672 с.

Literatura

1. Beron R. Agressiya / R. Beron, D. Richardson. – SPb: Piter, 1998. – 336 s.
2. Bandura A. Podrostkovaya agressiya. Izuchenie vliyaniya vospitaniya i semeynykh otnosheniy / A. Bandura, R. Uolters. – М.: Aprel' Press, Izd-vo EKSMO-Press, 1999. – 512 s.
3. Vygotskiy L. S. Pedologiya podrostka // Sobr. soch.: v 6 t. / L. S. Vygotskiy. – М., 1984. T. 4.
4. Krech D. Nravstvennost', agressiya, spravedlivost' // Elementy psikhologii / D. Krech., R. Kratchfeld R., I. Livson. – М.: Mir, 1992. – 247 s.
5. Maksimenko S. D., Kokun, O. M., Topolov E. V. Modifikatsiya metodiki doslidzhennya agresivnosti lyudini «test ruki» (hand test) // Praktichna psikhologiya ta sotsial'na robota, 2011. № 2. S. 16-22.
6. Semenyuk L. M. Psikhologicheskie osobennosti agressivnogo povedeniya podrostkov v usloviyakh ego korrektsii / L.M. Semenyuk. – М., 1996. – 96 s.
7. Fel'dshteyn D. I. Psikhologiya vzrosleniya: Izbrannye trudy / D. I. Fel'dshteyn. – М.: Flinta, 1999. – 672 s.